

Pionierende boeren vallen vooralsnog buiten de boot

Vanwege hun afwijkende bedrijfsvoering hebben veel pionierende boeren weinig aan de praktijkkennis en kentallen uit de handboeken, want die gaan over gangbare praktijkbedrijven. Tegelijkertijd lopen ze de kans om beoordeeld te gaan worden op prestatie-indicatoren die ontwikkeld zijn voor de gangbare landbouwsectoren, maar weinig zeggen over hun manier van boeren, schrijven

Anne-Charlotte Hoes en Jan Hassink.

Het kabinet-Rutte IV zet stevig in op het verder verduurzamen van de Nederlandse landbouw en het verbeteren van de biodiversiteit via een transitie naar kringlooplandbouw. Dat zou een oplossing moeten bieden voor de opgaven op het gebied van stikstof, waterkwaliteit, bodem, klimaat, biodiversiteit en tegelijkertijd het verdienvermogen van boeren moeten verbeteren. Pogingen om te komen tot sociale en ecologische vernieuwingen in de landbouw zijn onder meer agro-ecologie, regeneratieve landbouw en natuurinclusieve landbouw. Hoewel eenduidige definities ontbreken en de stromingen elkaar deels overlappen, zijn er ook verschillen. Regeneratieve landbouw legt de nadruk op bodemgezondheid, terwijl de (internationale) agro-ecologische beweging ook inzet op sociaal-politieke veranderingen die meer recht doen aan de wensen en behoeften van kleinschalige boeren. Bij natuurgedreven landbouw ligt het accent op het vergroten van de biodiversiteit.

KENNISBEHOEFTE

Bij deze vormen van landbouw gaat het in Nederland vooral om kleinschalige tuinderijen met een grote diversiteit aan teelten en om bedrijven die extensieve veehouderij, tuinbouw en agrobosbouw combineren. Ook maken ze geen of heel beperkt gebruik van geïmporteerd veevoer, kunstmest en synthetische middelen. Omdat hun bedrijfsvoering nogal afwijkt van de gangbare veehouderij, akkerbouw en tuinbouw kunnen deze boeren niet of nauwelijks gebruikmaken van de standaard praktijkkennis. Zo blijkt de kwantitatieve informatie in de KWIN-handboeken, die voor de verschillende sectoren na jaren van praktijkonderzoek zijn gemaakt, onbruikbaar.

Pionierende boeren hebben dan ook behoefte aan nieuwe praktijkkennis en aan kengetallen die zijn toegesneden op hun situatie. Daarnaast is kennis over de nieuwe economie belangrijk. De pionierende boeren experimenteren vaak ook met alternatieve bedrijfs- en verdienmodellen. Zo zijn er vormen waarbij burgers financieel investeren in een bedrijf zoals het geval is bij Herenboerderijen of Land van Ons en Lenteland, en bedrijven waar meerdere ondernemers samenwerken. Het merendeel van deze pionierende boeren zet ook in op lokale en regionale verbinding, waardecreatie en verkoop.

GROENBOERENPLAN

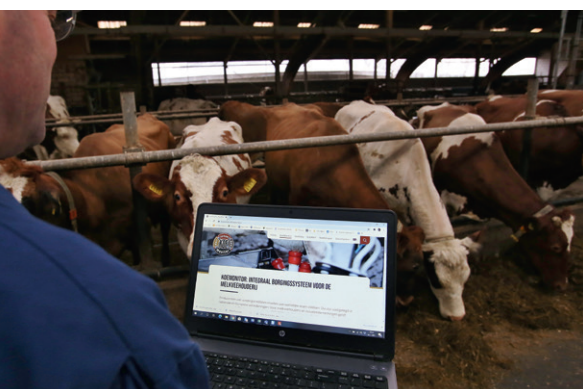
Kennisontwikkeling en -ontsluiting was dan ook een van de belangrijkste boodschappen in het Groenboerenplan dat op 6 juli van dit jaar werd overhandigd aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en aan de minister voor Natuur en Stikstof. In het plan staan tien aanbevelingen om de transitie naar een duurzame landbouw te ondersteunen. Wat betreft kennisontwikkeling verwijst het plan naar het manifest van Kenniscoalitie De Plaatsen, een stichting die boeren, burgers, kunstenaars en wetenschappers samen laat werken aan de voedseltransitie in kennis- en praktijkcentra. In dat manifest wordt gepleit voor participatief onderzoek om samen te leren wat er nodig is voor een regeneratief voedselsysteem met de kennis en ervaringen van pionierende boeren. Het eerste kennis- en praktijkcentrum van De Plaatsen is inmiddels opgericht en bevindt zich op de locatie van De Kleine Aarde in Boxtel, tussen 1972 en 2011 een proeftuin voor ecologische landbouw, duurzame energie en anders wonen.

Koning Willem-Alexander aan tafel met vertegenwoordigers van de Herenboeren.

Aanbieden Groenboerenplan op 6 juli 2022.

De zuivelsector verzamelt de meeste data.

Kennis- en praktijkcentrum van De Plaatsen.

BOERENDATA

Belangrijk voor kennisontwikkeling is het langdurig monitoren van bedrijven. In onder andere de melkveehouderij en akkerbouw verzamelen boeren, afnemers, de overheid en onderzoekers al decennialang data over de bedrijfsvoering en de economische en ecologische impact daarvan. Sinds 1945 zijn bedrijven verplicht om gegevens te leveren aan het CBS voor de jaarlijkse landbouwtellingen. Hierdoor ontstaan datasets en beschrijvingen van de structuur van de Nederlandse agrarische sector die worden gebruikt voor onderzoek, beleid en door de politiek.

Bij deze en andere tellingen onder meer in het kader van de mestwetgeving en emissierapportages gaat het echter om gegevens van agrarische bedrijven die boven een bepaalde minimumomvang uitkomen. Zeer kleinschalige en hobbyboeren vallen hierbuiten. Voor tuinderijen die kleine hoeveelheden van soms wel honderd soorten groenten en fruit verbouwen en soms dieren houden, blijkt de gecombineerde opgave niet aan te sluiten. Om die op een juiste manier in te vullen blijkt een ramp voor bijvoorbeeld Herenboeren of andere vormen van community supported agriculture (CSA).

Naast publieke dataverzameling worden er ook bedrijfsspecifieke data verzameld. De Nederlandse zuivelsector gaat hier het verst in. Deze monitoringssystemen zijn in eerste instantie ontstaan om de hygiëne en kwaliteit van melk te waarborgen en zo humane gezondheidsrisico's te beperken. In de 21ste eeuw is dit kwaliteitssysteem uitgebouwd en wordt het gebruikt om de duurzaamheidsprestaties van melkveehouders te monitoren en onderling te vergelijken. Via onder andere keurmerken zoals On the way to PlanetProof kunnen boeren die integraal hoog scoren op duurzaamheidsindicatoren vervolgens worden beloond.

KPI-AANPAK

Met behulp van kritische prestatie-indicatoren (KPI's) wil het ministerie van LNV stimuleren dat boeren hun prestaties op het gebied van kringlooplandbouw verbeteren. In opdracht van het ministerie ontwerpt en test een kennisconsortium momenteel een systematiek daarvoor (zie boerenkpi.nl, wur.nl/kpi). Het idee van een beleid dat stuurt op doelen met behulp van KPI's als alternatief voor verplichtende maatregelen wordt over het algemeen door veel boeren goed ontvangen. Het biedt meer autonomie aan boeren en maakt een meer flexibele bedrijfsvoering mogelijk dan met middelvoorschriften.

Wel zijn er zorgen over de KPI-aanpak, met name bij pionierende groene boeren. Omdat ze over het algemeen weinig data verzamelen, vastleggen, delen en vergelijken, denken ze moeilijk aansluiting te kunnen vinden bij de KPI-aanpak van LNV om kringlooplandbouw te stimuleren. Bij de melkveehouderij en akkerbouw spelen verwerkers bovendien een belangrijke rol bij het verzamelen van de noodzakelijke gegevens. Groene, pionierende melkveehouders en tuinders die zelf hun producten verwerken en afzetten, vallen echter buiten deze monitoring.

Daarnaast vragen pionierende boeren zich af of een systeem waarbij voortgang op kritische prestatie-indicatoren wordt gemeten, de al geleverde inspanningen zichtbaar maakt. En of de KPI-set wel de brede maatschappelijke waarden meeneemt, zoals unieke biodiversiteits- en maatschappelijke prestaties waar veel groene, pionierende boeren op inzetten.

MAATSCHAPPELIJKE IMPACT

Tijdens een bijeenkomst met boeren, ambtenaren en onderzoekers over de voorlopige set KPI's viel op dat indicatoren ontbreken voor het meten van de maatschappelijke impact van de bedrijfsvoering. De achterliggende gedachte is dat als boeren goed scoren op de diverse duurzaamheidsdoelen, de maatschappelijke impact positief is. Pionierende boeren op die bijeenkomst waren het daar niet mee eens. Zo gaf een CSA-tuinder aan dat kleinschalige agro-ecologische bedrijven vaak een grote bijdrage leveren aan sociaal welzijn, zoals het aanbieden van een zinvolle dagbesteding en mensen onderdeel laten zijn van een gemeenschap. Een dergelijke plek is belangrijk voor mensen die revalideren of eenzaamheid ervaren.

Een andere pionierende boer merkte op dat het LNV-beleid vooral is gericht op het ondersteunen van boeren die een transitie naar meer duurzame landbouw willen maken en minder op het erkennen en belonen van boeren die op eigen kracht al jaren duurzaam boeren. Zij merken juist weinig steun en maken zich zorgen dat ze buiten de boot vallen bij toekomstige beloning voor onder andere natuurinclusief boeren.

Het Deltaplan Biodiversiteitsherstel bijvoorbeeld heeft het over het stapelen van beloningen uit het gemeenschappelijk landbouwbeleid, rentekortingen van de bank en vergoedingen voor ecosysteemdiensten via waterschappen, drinkwaterbedrijven en agrarisch natuurbeheer. Kleinschalige boerenbedrijven vallen vaak buiten deze regelingen, of krijgen relatief minimale vergoedingen, omdat die meestal per hectare wordt verleend. Deze boeren hoeven vaak ook minder te investeren en hebben dan ook geen baat bij rentekorting. Een KPI-systeem komt ook onder druk te staan als er (te) veel van afhangt, zoals een financiële beloning of aantonen dat je aan de wetgeving voldoet. Bovendien bestaat er een spanning tussen controleren en leren en kun je dat eigenlijk niet doen via hetzelfde indicatorensysteem. Psychologisch gezien staan mensen minder open om te leren als ze weten dat een indicator er is om je te controleren.

LIEVER SAMEN LEREN

Het is de vraag of het nodig is om pionierende boeren te controleren op het behalen van de doelen voor kringlooplandbouw via KPI's en of het hen ook motiveert. Tijdens de eerdergenoemde bijeenkomst kwam naar voren dat ze liever aan de slag gaan met collegiale toetsing waarbij het delen van kennis en ervaringen centraal staat. De Federatie van Agro-ecologische Boeren is bezig met het opstarten van een dergelijk Participatory Guarantee Systems (PGS). Het idee is dat collega-boeren elkaars bedrijf bestuderen op basis van indicatoren en het bedrijf bezoeken waarbij ze elkaar kritisch en opbouwend vragen stellen. De evaluatie vindt plaats in een vertrouwelijke omgeving en ook betrokken burgers doen mee. In de biologisch-dynamische sector is hier ervaring mee opgedaan en daaruit blijkt dat de boeren een collegiale toetsing waardevol vinden en dat die een nuttiger advies oplevert dan toetsing door een externe organisatie.

Al met al blijft het een zoektocht naar monitoringsmethoden en indicatoren die goed aansluiten bij de praktijk van de pionierende groene boeren. Een

“

LNV-beleid is minder gericht op belonen van boeren die op eigen kracht al jaren duurzaam boeren

eerste stap is dat de voorlopige KPI-set voor kringlooplandbouw wordt getest bij agro-ecologische boeren met extra aandacht voor maatschappelijke impact. Daarnaast zetten de boeren – zoals gezegd – zelf in op het realiseren van collegiale toetsing (PSG). Maar er is meer nodig om de zichtbaarheid en impact van pionierende groene boeren te vergroten.

Het zou mooi zijn als er een begin kan worden gemaakt met het jaarlijks verzamelen van data die bij deze nieuwe bedrijfsvormen aansluiten. Zolang dat niet gebeurt, zullen ze niet worden meegenomen in statistische studies die overheid en afnemers informeren over de ontwikkelingen in de Nederlandse landbouw. Dat zou jammer zijn, want daardoor hebben overheid, onderzoekers, bedrijfsleven en burgers een incompleet beeld van de ontwikkelingen in de Nederlandse landbouw. Het meenemen van de pionierende boeren kan wellicht een hoopvoller toekomstbeeld bieden aan boeren en burgers.

Beeld: Ellen Meinen, Ruth van Schriek, Groenboerenplan, Susan Rexwinkel, Flickr

Anne-Charlotte Hoes

Jan Hassink

Anne-Charlotte Hoes en Jan Hassink doen beide onderzoek naar duurzame landbouw- en voedseltransitie bij Wageningen UR.